

A vogul határozók.

(Második közlemény.)

III. Az *-n* ragos határozók.

(Folytatás.)

B) Locativus.

Az *-n* rag ebben a jelentésben főnevekhez járulva meglehetősen ritka. Adverbiumok és névutók végén már gyakoribb (MUNKÁCSI csakis ezeken veszi észre), de a *-t* elterjedtségét ezek sem közelítik meg. Sajátságos, hogy az egész nyelvrokonságban éppen az *-n* a locativus rendes kifejezője (l. Nyhas. 119.). Hogy a vogulban ez a szerepe annyira megszűkölt, annak valószínűleg az az oka, hogy egybeesett a lativus ragjával, s a kétértelműség kikerülése végett inkább a másik hol? kérdésre felelő ragot használták.

1. Helyhatározók.

a) Határozószók.

Tältin ūs tāltan pūxtēmä jui-pält ju n xūltsem ajan xum saw p̄jā nalu va'ile'it réves városa révéhez miután kikötött, otthon maradt sok apródlegénye a folyó felé ereszkedik II. 8. | *N'oxor suj tu-ju n* micsoda zaj van odabenn? T. 272. | *Tu-kun ajūw-šist tōñsi* ott künn áll az ajtó mögött T. IV. 355. || *Akw'-mat-ert matēr ēlén ti kuritēnē sujtī* egyszer csak a távolban valami csattogás hallik I. 13. | *Tāu ilén tuñsi* ő elől állt Kl. 112. || *Numēn jāli-mät ngmsi* a mint a magasban repül így gondolkozik II. 74. | *Jolēn vāse'it* alant időznek I. 111. | *No q l m ē n kōpēy khōnt, puji n lailiḡ-khōnt* lenn a vizen hajós had, fenn a parton lábas had K. IV. 397.

b) *Superessivus és adessivus.*

L'āḡḡtal mān ē lāḡḡ silite'it az úttalan földön utat vágnak IV. 19. (*mānē* még loc.: I. 24, I. 27, I. 141, Kl. 106.) | *Akw' mān sassämtüst* egy földön letelepedtek II. 97. | *Vit-ḡul alnē [ḡum vit ḡul alnē] mān at läpe'it* vizet halászó emberek nem férnek el a vízi halat halászó területen.*) | *Ósıy ülem urey jōln ē män nāıırıs ḡwāsēn* mély álmodban a szögletes (fekvő) helyen miképp alhattál oly erősen Kl. III. 203. | *Ām sōtēy jēḡw jar ē mn ē khōrsēs jānıt oḡmpā-tān tūt khwarēmtqum* engem szerencsés táncz helyemen him-farkas nagyságú kutyája ott megugat Kl. III. 491. | *Tot ünli kamtān* ott ül ő a halmon III. 417. | *Toma ḡoys kınıi jāmēs jāš vōtān ti ūrmitıxtēm* T. nyusztvadászó jeles ösvényének szélén várakozom én Kl. III. 489. (még II. 194, III. 339.) | *Jelpıy vit ēn ḡulılālım tāsımēl'* a szent vízen lebegvén, szárazra jutottak I. 47. | *Ulān ponsāslāın* főzd meg tűzön I. 151. | *Tıtēy jā tıtān jēmēy paulpā sāt vıtkēsne ünēlnātā* a torkolatos folyó torkolatán homokos falut lakó hét vízi manó lakozik III. 337. | *Xāḡḡ-tḡwn ē ānūs-pınēl taımatēm* állánál fogva fönn volt akadva egy nyárfaágon I. 15. | *Kāsēm käsıjāt mānsēsķēt om pōḡēmne* kiutāḡw-jālē ha öcsémnek a kése megtompult, hadd jőjjön, köszörülje meg az én oldalamon K. II. 229. | *Kātān-ķe sunseuw: kātāt at nās, la'ilān-ķe sunseuw: la'ilān at kwoss* ha kezére nézünk, kezén öt csákllya (medve-karom), ha lábára nézünk, lábán öt karom III. 67. | *La'ılāḡü ta'lḡın lūlnē elēm-ḡalēs at vērıti* lábai hegyén álló ember nem fogja majd kibírni I. 78.

Névutók.

Sēmēl lūw sisēn sajkēl'im fekete ló hátán ébredtek föl III. 184. | *Ūs-ḡolnē elē tē tūtķhāts* a város végén elrejtőzött K. II. 238. (IV. 21.) | *Rus ḡtēr eli-pālān mān voss pēḡyati* hadd fúród-jék az orosz fejedelemlhős előtt a földbe II. 71. (II. 231.) | *Āḡ ḡḡlō-pālēn ās* a hegy alatt egy nyílás (van) T. IV. 358. | *Jelpıy*

*) A két utóbbi mondatban a *mān* lativusnak is vehető: «A fér ige voltaképp nem „locum habere”, hanem accessum habere: „Nem fér a fejembe es geht mir nicht in den Kopf”, „nem lehet hozzáférni man kann nicht hinzukommen, man kann ihm nicht beikommen”. Azért mondjuk mi is, mint az oszmanli, észt stb.-öt *dervis* nem fér egy szőnyegre, s ez tkp. annyit mint: „fünf Der.wische gehen nicht auf einen Teppich”, de mondható így is: „öt *dervis* nem fér el egy szőnyegen”, a hol az *el* pótolja a lativusi szerkezetet”. M. H. 30. V. ö. még: *Tété kwālne ē šōkhō oḡt loopıwe* ebbe a házba nem férünk be mindnyájan K. 192.

sirejrisén . . . nāriy tumpen kwoni pālén nēss voss susseltēnūlén
szent kardocskádat szentséges szigeted külfelén bár csak meg-
pillantani engednéd II. 134.

c) *Inessivus*.*)

Ser vōr sām ān jāme'im a sötét erdő zugában járdalok III.
173. | *T'atēm paolnā jilsēm* atyám falujában jártam T. IV.
322. | *Añ kēnt añ kwolnē lāyγā žuji* ama sapkának ama házban
fekszik az útja (házba vezet) II. 126. (III. 322.) | *Voss māñ žumiā-
nālne tāγ-asnē lajwēs* erre legkisebb férfiújuk a torka nyílásában
meglötte őt III. 462. | *Jāmēs-pāl šepēnnē kiszatēn* jobboldali
zsebemben keresgélj II. 291. | *Vittē voss šepē'im, ulān voss jāsē'im*
fűljak meg a vízben, éjtek el a tűzben IV. 413. (III. 463.) | *Sāt
nielmēp tēren-nājin ujin ta kēnsilālē'im* hét lángú vészes tűzben
ébredeszem im föl állatod III. 453. (I. 13.) | *Soat pū-pūγān oqrēsne
pal-titām* hét unokáját tűzbe rakva, tűzben fölégette P. III. 525. |
*Am la'il-jorēmne lūlnē pīγēn ti pasān voipi žurēm nārkēm . . . akw'
toγ voss ērγawē* a lábam nyomában lépő (álló) fiú, ezen asztal alakú
három bérczeckémet éppúgy énekelje meg [mint én] IV. 2. | *Vō-
r ēn vārem vōr-alāsēm akw' jānpū jāniy jautēl am žum untilēm*
erdőben készített erdei vadászszerszámomba egyidegű ideges ijjat
helyezek én, férfiú IV. 238. | *Kātāγātēl žasit-urān, pari-urān
šālwē-kērēl āstnātā-mos žartilitā* kezével hossza irányában és szé-
lessége irányában kaszavassal huzogatja mindaddig, míg el nem
készül IV. 419.

Névutók.

Kwotliy jā kwotlén jolā lūlēmētāsēm közepes folyó közepén
megállottam III. 277. (II. 130.) | *Xat nielmēp tēren najsimān kēn-
silēm* hat lángú vészes tűzben ébredék föl III. 519. | *Āšā-pī-tulā-
žalnē ūālā purēmtamā* nagybátyjai az újjai közt fogta meg a nyilát
II. 93. (III. 116.) | *Tūli pum sajin lakwitā* elrejtő fű mögött
lopódkozik felém IV. 302.

2. Időhatározók.

Az *-n* rag időhatározói jelentésben is sokkal ritkább,
mint a *-t*.

*) Itt is vannak esetek, mikor locativus is, lativus is lehet a
határozó: *S'āris simtē vōjñē posim ānāsupkwēt žultžintānte'it*
a tenger közepén zsirba itatott csészikék himbálódznak IV. 391. |
Atγātāst akw' paulnē összegyűltek egy faluba I. 70. | *Lākwēγ
kwol pālēm nē jol-ūntē'im* kerek házam rekeszében leülök IV. 48.

Khot nüu ölsèn pēšné hol voltál te előbb Kl. 117. | *Tujiän sālī äntänl puniyäi' jēnte'it, tēliän çot sartē'it* nyáron a rén szárvai szörösekké válnak, télen lekopnak IV. 389. (Ny. 99.) | *Ilén uz iné* eredj egy éjjel T. IV. 356. (353.) | *N'ilt khátélén šérkés kun-kéškés* negyed napon a sas kikéreszkedett T. IV. 361. | *Xolitän nāyç sajkülés* másnap reggel felébredt I. 31. (IV. 4, II. 127, 127.) | *Kholäitatén qs tüsléjij minäs* reggel ismét vadászni ment T. IV. 367. | *Khuj-khwqltän nuk kwoqlä* hajnalban felkel Kl. IV. 164.

3. Állapothatározók.

Főnevekhez nem nagyon gyakran járul, de annál közönségesebb a melléneveknél.

a) Főnevek: *Tin ti ijij poql khurēm khatél artä mulnä pōykhēy khum pōykhän tin pōykhélalsi, khalmēy khum khalmän tin khalmélēssi* azok ketten most éjjeléstül, három nap ideje multáig részeg férfiu részegségükben részegeskedtek, vigadó ferfiú vigasságukban vigadoztak Kl. IV. 102. | *Pazmērēn çuji* mámban fekszik T. 285. | *Äykēm lül šiskwē, nām tēnnē lül ul älä* anyámnak rossz magzatkája, kedvedet rosszul ne érintse (tkp. kedvedben rossz ne legyen) III. 233. || *Tārjāim-Khōrjāim . . . änmont jql älēm khom ēkwätēl äkwän tē ölmejesjē* T. ama minapában megölt ember feleségével együtt élnek K. II. 238. | *Ukin iñ tüsléjij* vadászunk most együtt T. IV. 369.

b) Mellénevek. VASVERŐ RAJMOND szerint (NyK. XX: 319.) az essivusi alakokon a lativusi -n van, s ez a translativusból fejlődött éppen úgy, mint az -i' ragos essivusok. Talál is egy példát -n raggal, a mely csakugyan translativus, de ez nem bizonyít semmit. Az állapothatározó sokkal könnyebben fejlődhetett a locativusból, s fejlődött is a vogulon kívül még több rokon nyelvben is (magyar, finn, cseremisiz). Az -i' rag essivusi jelentése nagyon bonyolódott fejlődés eredménye (l. alább):

Ti kwol tātélän ünli ez a ház üresen áll 27. | *Oqñkéské ñoqrēn tuñsi* az öreg asszony meztelenül áll K. I. 168. | *Lélēñné ju joytoç tārēt in oqnēm* engedd, hogy elevenen érjek haza K. II. 240. | *Taşna khulástēl ämännē* kopaszon hagyott engem (= mindenem elvette) T. 284. | *Äm arākh šoçu äjēm, tok-pēl säinē ösēm* én pálinkát sokat iszom, mégis józanon vagyok Kl. 119. | *La'il-mostal, kät mostal, pusēn tarätilem* lábkor, kézkör nélkül egészségesen bocsátom el II. 4. | *Taşné ül-ēm* kész vagyok rá T. IV. 382.

Ide tartoznak a számnévi határozók is, melyek az alany «számállapotát» fejezik ki.

Kitän ketten, *çürmēn* hárman, *sätne* heten, *çütne* huszan,

atpänné ötvenen (Vog. nyelvj. 33.) | *Rus' atér-piri' kitin é tülei'* a két orosz fejedelemfiú kettesben állanak II. 85. | *Turpá turij rāyγ pusén rāyγmēt* éles hangú hangos kiáltást kiáltottak mindnyájan II. 11. | *Pusén tēwān* mindnyájakat megemészt (a tűz) I. 9.

4. Mó d h a t á r o z ó k.

A módhatározó fejlődése az essivusból könnyen érthető. Ha a cselekvés vagy állítás módjára vonatkozik, akkor mód-, ha az alany vagy tárgy állapota van benne meghatározva, akkor állapothatározó. Néha nem is egész világos a különbség. Pl.: *šauné, písén khajtülēn* egészségesen, erősen futkározol-e (T. IV. 364.), e mondatban a *písén* csak azért vehető állapothatározónak, mert az előtte levő *šguné* kétségtelenül állapotot fejez ki. Ha magában állna, a cselekvésre vonatkozóan is vehetnők. Szintén kétes a határozó minősége még e példában is: *Xūrēm sāmpā nēpék lqmt pusén jāktētā* egy háromszögletes papirosdarabot egészen felvagdalt II. 117.

De már valódi módhatározók a következők: *Īnkēmēn voarsēm* titokban cselekedtem K. 211. | *Utēsēn jūtsēm* olesón vásároltam T. 285. | *Atpēn γum vunšāl n totipimēt* ötven ember tökéletesen elsodortatott (*vunšāl* = puszta) 27. | *Torγēn at xaiústilēn* nem tanítasz helyesen (*toriy* helyes) 27. | *Tan arγān potērti ō fölōtte* sokat beszél (*ari'* fölős) 27. | *Čātēzēn mēstil* ingyen adta T. 285.

Főnévvel már ritkább: *Num-ōl jū lattnē poγk arγqus, jel-ōl jū lattnē poγk-āt sāγqus* a legmagasabb fa nagyságában (mértékében) van haja fésülve, a legalacsonyabb fa magasságában van haja befonva P. III. 523. | *Vās vownē nawēy kalēn man ūntilau* réczehívó sipító hangon állítanak bennünket IV. 207. | *Marsān tū jālentēm* egy kicsit odamegyek Kl. 119. | *N'ozōr-mās nou ārūlqzēn nāmsalēn* mi miatt bánkódol te oly szerfölött T. IV. 367.

Eszközhatározó: *Tāunūn voqnē nērēmtqus* az öt erőszakkal elragadta K. II. 222. | *Sār woan voγrentēm, at pōstēm* csak nehezen csinálom, nem bírom Kl. 119.

Kat-tinnē joutēm, lēnnē joutēm készpénzen vásárlók, evetbőrért vásárlók Kl. 106. (L. a -t ragnál.)

Névu tó csak egy van: *jornē* (v. ő. *jortē*, ugyanezen jelentésben, mutatja világosan, hogy locativusi alak): *Uriy pupi' jorān mañikēm voss γütēzslēm* az őrizett bálvány helyett hadd hajlonganék menyikémnek IV. 96. | *Saim kwāl' jorēn ness jāktawē* rothadt madzagkép csak úgy vágom szét IV. 302. | *Jāim šoqu pūnē jāmēs puntēz jernē khum namsilēm* atyám sok sok fiától (ezt) jeles ajándék gyanánt veszem számba, férfiú Kl. IV. 117. |

Tuojä-sqrt rqusoqli jarné khum tuopä rausenät tavaszi csuka buczkálása módjára férfi evezője (úgy) buczkál Kl. IV. 91.

C) Ablativus.

Láttuk, hogy az *-n*, mint a lativus és locativus jelölője, kimutatható a finnugor alapnyelvben. A vogulban sajtószertűen előfordul még a *h o n n é t ?* kérdésre is. Leggyakoribb s legfeltűnőbb a használata a szenvedő szerkezetben a cselekvő személy jelölésére, de egyéb átvitt értelmű és helyi jelentése is megvan. MUNKÁCSI a lativushoz sorolja ez eseteket, csak a középlozvai nyelvjárásnál jegyzi meg: [Lativus:] «ragja *-né*, *-n*, de ez egyszersmind, mint a *nél* kopott ragja a *blativusi* értékkel is előfordul, sőt *essivus*, s egyébféle viszonyokat is jelezhet». Az «*essivus*, s egyébféle viszonyok»-ra kimutattuk, hogy azokban az *-n* eredeti locativusi rag van. Az ablativusi viszonyok kifejezésére szolgáló *-n*, *-né* pedig csakugyan a *nél* rövidülése. Mutatja első sorban az, hogy a helyhatározói jelentéssel a legtöbb példa a középlozvai nyelvjárásban fordul elő, melyből a *-nél* rag kiveszett. Legjobban bizonyítja azonban mondattani használata. Az összes szerkezetek előfordulnak a *-nél* raggal, ez a rendes kifejezőjük, csupán a szenvedő igék melletti eredethatározó közönségesebb a *-né* raggal, de erre is van példa az ablativus ragjával. Az alakfejlődésre különben van hasonló jelenség. Az alsólozvai nyelvjárásban ilyen *instrumentalis* fordul elő: *pat tqulanté löpéstenti* a vadkacsa szárnyai-val csapdos; *šäm änté räpsi* szemeivel pislog (Vog. nyelvj. 157.). Ezekben a *-té* MUNKÁCSI szerint a többi nyelvjárásban előforduló *-tél* kopott alakja.

1. Helyhatározók.

a) *Delativus* és *ablativus*.

Sänk-šup khuri-pattän nuk kinsiän*) az ágyékrészt felkeresi a zacskó fenekéről Kl. IV. 313. | *Motén ta näykné m ā n almawé* erre im a másik a látható területről elemelkedik II. 219. | *Tälkwé-jüw tälékh né Tōma nēli* alacsony fának csúcsa felől tűnik elő Tōma Kl. III. 489. | *Tqulég-Paşkärén tüli jiw sajan*

*) Hogy ablativus, bár értelme szerint locativusnak is lehetne venni, mutatják a következő helyek, melyekben még az *-l* rag van meg: *Jüw tēné pum-sawänl çotél kinsiänl* megenni való fűbimbójukat honnan keresik I. 132. | *Pšyā sim pojtn'-utā tül k i s s n ū w* fia éhének csillapító szerét onnan keresnénk I. 73.

näi khiñnimèn Szárnyas Paškär elrejtő fa mögül lopódkodott feléd Kl. IV. 314. | *Am tüli jiw saji n xiñfiänem* én elrejtő fa mögül rohanok rájuk III. 335.

b) *Elativus.*

Vuorné jājältém khum jerrä az erdőből jött ember éneke Kl. IV. 244. | *S'opér ötänné khürém öt mäniti* üstökhajából három haját kitép Kl. IV. 166. | *S'öpän äkw' tēp-säm nuk-vü* a zsebéből egy magszemet vesz ki Kl. IV. 163. | *Puuyä çalén tiñsäyü vistä* holmiai közül elővette pányváját IV. 169. | *Khul' mäsi ät öter khälän khultém Pērsü kwälēm* szűrt öltő öt úrgazda közül reám maradt P. házam Kl. IV. 127. | *Tül qsmäy çäl qsmamén päi' ti çilyatile'im* aztán párnás ágyam párnából im elötkalálni kezdek II. 164. | *Pattiy jiw pättne ät väjenti* a töves fának tövéből szaglál (veszi a szagot) Kl. III. 489. | *T'üt tušpä khwqsä khölné jüit-khašne khöti* ottan álló hosszú nyírfából ijjához hajlós fát hasít Kl. III. 483.

c) Ide tartoznak azok a helyhatározók, a melyek vmin át-, ki-, be-, föl-, lehatást jelentenek. Ezek rendszeren szintén az ablativusi -nél raggal állanak (l. ott).

An mortim nē ünléné mān lūm, tül tarä minäkén ama déltáji nő lakó helyén, lovam, most ott menj keresztül I. 62. | *Näi soät-pēs ölpé kēsi kösnēsén toqrē jqlē sošnēn-söüt polätel tēlēm polēy sujän sqwel vonliloqlät* midőn te a hétszeresen alkotott üvegablakon keresztül alátekintesz, bogyóját termő bogyós ligeted sok terül el K. III. 126. | *Üš tēlēm näwlek pum-tal'çén lapile'im* csak imént termett zsenge vessző csúcsán felemelkedem III. 26. | *Sät napkä qln-çāyçeltäpné ta çäyçi* hét fokú ezüst hágsón hág íme föl I. 138. | *Altén surēm-süntēmne kwän kwoqlēm* aranyos szadján házam tetőnyílásának kikelek Kl. III. 345. | *Am ältēm sät surēm-süntēmne kwon nōrmite'im* én aranyos hét tetőnyílásom szadján kimászom III. 467.

d) Akad példa partitivu sra is, de ezekről feltehető, hogy locativusból fejlődtek, bár rendszeren szintén -nél a ragja (éppúgy mint a magyarban is a régiségben -ben raggal): *Taji-khç-raqnnaç vun khartín, tqjinnq itmäç tatéltin, tqjinnq itmäç pōñšlín* némelyek közületek lisztet öröljetelek, némelyek kenyeret dagasszatek, némelyek kenyeret süssetek T. IV. 365. | *Tō-päçt tōñsnü väç-tōmptä khçankhēnnaç väç khäti, khçankhēnnaç javqlä, khçankhēnnaç mähkärti* a tó mellett álló erdős dombon ki közületek az erdőt irtsa, ki tisztítsa, ki a földet szántsa T. IV. 365.

2. Eredethatározók.

Szenvedő igék mellett a személy vagy tárgy, a kitől vagy a mitől kiindul a cselekvés, rendszeren *-n* (*-né*) ragot vesz fel (*-nél* raggal ritkán).

a) Valóságos szenvedő igékkel.

Átható igék: *Kèrèy ma'ìlpä sät lüli' ãln x̄słèx ta l'èχné* *ness kèrsawèt* a vasmellű vöcsök az ezüst-horognyíl csücsától csak meghorzsolódik I. 113. | *Ápiris náliy ta'íl āχin pūwēs* a leány a fiúcskát nyilastul megfogja II. 20. | *N'ílü q̄tèr nāl-nalné voss sakwätawèt* hadd roncsoljon össze a nyíl nyele négy hőst II. 23. | *Rus̄ átèrné ta alwēs* így ölte meg az orosz fejedelemlhős II. 61. | *Èkwatän tãrmatawè, ājkätän ãlmejawè* az asszony elbocsátja, az öreg fölemeli I. 137. | *N'aurématné kásèlawèm* a gyermekek észrevesznek engem III. 67. | *Ājkätän x̄sławè* felesége felismeri I. 3. | *Āχkwēm ènné vōwāsèn* anyánk hív téged II. 21. | *Āχin kitipawè* a leány kérdezi őt I. 81. | *An̄ jiw èkwatän x̄ilwēs* felesége kiásta azt a fát I. 3. | *Sipiy x̄āntné, pugkiy x̄āntné tit ɳess ūrilawèn* hiszen csak nyakas had, fejés had vár te read itten II. 141. | *An̄-maŋ luwän ti ñolèntawè* hát im a lova nyomkodja I. 60. | *Mōjt-qul vósèn x̄q̄jawèm* regébe illő kínok érnek III. 47. | *Am kwoni-x̄q̄tpän voss nãwrijawèm* engemet játsszon ki akárki II. 129. | *Jãχän ti jãrtawè* atyja akadályozza II. 103.

Bennható igék: *Ajèm kitèm la'iliy nãjné saka pilawè* apró cseprő lábas istennőcskék rettenetesen félik őt II. 136. | *Ness lülñé rēs-jiw titä ñirñé tēlawè* a mozdulatlan álló erdei fa tövét vessző termi be I. 84. | *Ti mā x̄āχχän ālawè* ki fog élni ezen a földön? I. 143. | *Rus̄èn, mañsin jelpiy kwolt x̄tèxlawè* mind orosz, mind úgor ember a szent házban hajlong előtte II. 49. | *Naj āχkén èti s̄qs atiy kätèl x̄sät lülwāsèn* úrasszonykád esti nyír-tapló füstjétől illatos kézzel hosszú ideje áll előtted III. 195.

b) -m képzős particípium præteritummal, a mely szintén szenvedő értelmű, s személyragozva állitmányul is állhat: *Numi Tār èmné sätimüt mã'ès vitkési' jènti* N. ígérete következtében vízi manóvá változik IV. 408. | *Ās èmné majim sawajèm ti atyám* adta két bőröm íme itt van I. 140. | *Am namsèm : söt tãχkärñé khajèm tãrèy jiw tãrkän nãkänné tōlpèm* én azt gondolom, hogy mivel száz egered futkosta össze (futván) gyökeres fa gyökereid izestül (azért) szakadtak le Kl. IV. 133. | *Tul Xul-q̄tèrné sakwätimäi' x̄sšäyã* abból fölismerte, hogy X. megrontotta őket II. 165. | *Vörèn tēlém*) vor pil x̄lilil ālilèn* erdőben termett erdei

*) Rendszeren *-nél* raggal, példákat l. 86. l. alul.

bogyó úti táplálékával éldegélj III. 15. | *Ulü-vittal ünlepténé mán āyitēn Jāni' Tarēm āskēnné naḡēn namejimé* tűz-víz nélkül tartott kis lánykájuk Nagy-Ég anyácskától neked van nevezve II. 245. | *Matēr-sir jāni' tqwlep tqwlij ujné pūwuykwé ti jēmtimé* valamiféle nagy szárnyú állat őt megragadni kezdi II. 120. | *La'il-talyanā jelpij šakwēn pusēn šarrimēt* lába csúcsai a szent tűz-özöntől egészen megszenesedtek I. 46. | *Aykēr talékhpū [šoqu] ū iχlāsēn pailēm joaykhēm* sűrű tetejű sok vörös fenyvestől van körülkerítve falum Kl. IV. 128.*

3. Eszközhatározók.

Rendes -nél ragos alakját I. 22. l.

Tajēz qśśa kāt-sgrēnné upēn-γum-pīnē pā nēss vānttavēn azután vékony kezéd száránál fogva csak úgy vezet téged a parton felfelé emberfia ipad IV. 94. | *Kāt-pqalān pūēmtilēm* megfogom mindjárt a félkezénél fogva II. 129. | *Jqmēs ālné jqmēs kātēmné pūwāsēm* jobb felől való jobb kezemet megfogják II. 262. | *La'il-pālān puēmētēm jol šältēmtitā* fellábamnál megfogván aládobja 69. | *Tājūtā khajti soqt tōmēl qil-poaqlné vājēm šakha lišsēntiān* a havát futó hét jávorünöt (sor szerint) végükről véve mind lelövi Kl. IV. 315.

4. Hasonlító határozók.

Két példában még ez is előfordul. Máskép nem is lehetne magyarázni, mint hogy az ablativus kopott alakjai (-nél raggal I. 89. l.).

Aršinné āri ošēy vastagabb egy rőfnél Kl. 106. | *Ōpān nāurā oqtēm mātēr uj* nincs semmilyen állat erősebb a medvénel Kl. 106.

5. Okhatározók.

Valószínűleg szintén úgy keletkeztek: *N'irné-ke χājē'it: ūirné riyātū'it* ha vesszőhöz érnek, vesszőtől rognak össze I. 133. | *Va'ē joxttal χulné luwūw sak ta kašlāykwé patwēs* hogy erőhöz nem juthatunk a betegségtől, csontunk ím oly nagyon kezdett elsorvadni II. 312. || *Puželné-kwolté puykēm rēi-nūwné jol-tajwēs* a fürdőházban fejem a hőség miatt elkábult 34. | *Pašēm űou nē khaxērtaum* füsttől ég a torkom Kl. 122.

*) Másféle eredethatározót csak e két mondatban találtam: *Xoti γum por vāwuykwé at-ke χāsī, jāni' ājkān* [u. o. ājkānēl is], *tūl kūūlaxti* a melyik férfi tutajt csinálni nem tud, az öreg embertől (onnan) kérdezzeti I. 71. | *Man jāni' māχémné χōlōleuw* halljuk az öreg néptől II. 129.

Az -i' ragos határozók.

Alakjára nézve az összes viszonyragok közt a legváltozatosabb; majd minden nyelvjárásban másképp hangzik: É. *i'*, *ai'*: *kwoli'* házzá, *tolmesai'* tolmácscsá, Kl. -*ä*: *jurtä* társsá, a tövégi mássalhangzó a rag előtt néha megnyúlik: *tüllä* rosszá (*tül*); Al. -*a*, -*ä*: *lästa* lazává, *tällä* öllé; K. -*äi'*, -*äi*, -*i* (v. ö. *messz-i*, *nek-i*): *törämäi'* istenné, *jänri* nagygyá, *pänki* fejjé; P. -*äi*: *mujäi* vendéggé, *pontäi* sikká; T. -*u*: *lontü* lüddá, *nivü* nővé. — Az ige-kötőkön gyakran elvész a rag: *nāyχ* (-*χāyri* fölhág) < *nāyā*; *el* (-*mini* elmegy) < *älä*; *kwon* (-*mini* kimegy) < *kwonä* (v. ö. m. *el* < *elé*, *föl* < *fölc* stb.).

Úgy látszik ez a legeredetibb rag a finnugor nyelvekben. Sajátságos, hogy több rokon nyelvben (magyar, vogul. osztják, épp így a finn -*ksi*, s a mordv. -*ks*) csakis translativusi jelentéssel használatos ma, helyi értéke egy-két adaton kívül csupán a határozószókban és névutókon maradt meg. [A magyarban pl. ilyenekben: *v i l á g g á* megy; *messze föld dé elbujdostak* (BodC. 12.). A pápavidéki nyelvjárásban ma is: *kimént és sötét helé* (NyF. 17: 16.). — A vogulban, bár félig-meddig már ezek is adverbiumszerűek: *Matéri' pire'in* valamire akadsz I. 29. | *Mä aläi'* *voškäsälöstä* a föld színéhez hozzávágta II. 74. | *Köntü s a mi'* *pasén ta lakwäsés* sapkája egészen a szemére csúszott le most I. 62. | *Kwäl jäpēχ-tönel ü χ é khartēm, mulē khartēm öli* a ház selyemideggel át van húzva a főhely irányában K. IV. 395. || *Mätä tal militäi'* *särjime* a (növényzet) földje egy öl mélységre (mélységig) ki van égve I. 72.]

1. Helyhatározók.

Tülnél älné zum çotä jojtēs, tū ta tāsüwēs egyéb ember a hova jutott, ott ért szárazra I. 72. | *Khwaqatal** *rässén* hova késsel? III. 207. | *Ti' çontlän* ide hallgassatok II. 36. | *Ti' ul nqmēlmatēn, tū ul nqmēlmatēn* ide ne gondolj, oda ne gondolj I. 15. | *An-mönt çot çujēs, akw-tū çujēs* a hol az imént feküdt, ugyanoda feküdt. | *Tilē jūniti, tūlē jūniti* erre csap, arra csap II. 217. || *Elälē çosulöstä* a távolba hajította I. 141. | *Päräparsēz elä tülämles* P. elrepült I. 13. || *Äpsianl jūw tülipawēs* az öcsikét bevitték II. 21. | *Jūli jämentals* befelé indult | *S'äräkakēm jū*

* Az -*l*, -*lé* járulék valami jelentéstelen nyomósító elem, a mely nemcsak ily lativusragos határozóknál lehet meg: *La'ilén* *uj çumlé mini*, lábas állat a mint megy II. 77. | *Tokhäl oqt lälri* így nem lehet K. 210. — Továbbképezve is: *toçal'iy* (u. a.) Vog. nyelvj. 24.

pösilekälän csordácskámát hajtsátok haza II. 49. | *N'olij žāp nólänl jūwlē jānžtesanl* orras hajójuk orrát visszafelé fordították II. 9. | *Ājkā kwonä at kwāli* az öreg nem megy ki I. 1. | *Kwonälē žontele'im* kifelé hallgatózom III. 5. || *Āři nqηž kēnsēs* a leány felébredt II. 97. | *Už khom jalkhāil šonghās, māt khom naηkhāil šonghās* az egyik ember aláfelé ugrott el, a másik ember fölfelé ugrott el T. IV. 323. | *Jolä ti tīlämlēs* alárepült II. 73. | *Joli sunse'it* lenéznek I. 75. || *Voikēn taulēp taulij uj tēpij Ās al'älē ta tīlēmawēsēi'* mint fehér szárnyú szárnyas állat a táplálékos Obon fölfelé röpíti őket II. 62. | *Xūit tož al'ä minnē žum, žūit tož lāηžä minnē žum ti māt vit vāsši' ul oss aži* ha egykor erre felfelé utazik ember, ha egykor erre lefelé utazik ember, e helyen vizet többé sohase igyék II. 180. | *Lāηžäl āηkwätēi'* a folyón lefelé tekintenek II. 63. || *Xāpän, tūpän pāi'* žartän vonjatók a partra hajókat, evezőtöket II. 9. | *N'ūsmanl, vāpsänl pā mināsēt* nászaik, vejük felmentek II. 95. | *Pāi'-lē sunsi* a part felé néz IV. 334. | *Kit žāpukwei' n alw ā ūnttuwēsi'* a két hajócskát a vízre helyezték II. 30. | *N'oysij ūntmit n alw ā l pērēmestā* nyuszatos utójegyét a folyóhoz lefelé fordította II. 114. | *N alu jāmēs* lement a vízre II. 95. || *Akw' pāl sam-pälänl pal'i'* pokétimét egyik fél szemük fölfakadt I. 8. | *N'al-pupanā p al-žaltēlēsänā* nyilvának villás végeit felhasította II. 59. | *Ūs-awi kwāni-pälä lap-tumēntawēs* a város ajtajának külfelét lelakatolták II. 21.

Vāsši' minuηkwē at pasāpimēn tovább már nem hatolhatunk I. 16. || *Sāηk-qltmij tūw kwōll'i' ti jēmētēs* a hőséget gyarapító nyár már közepe tájáig jutott III. 298. | *Pärtij kuol-kan kwōllä jāmitā* a deszkás ház padlója közepéig lépdel III. 10. || *Xasēp pāl žūtāi'* ta-kwoss *aykwētāsēm* a hálósátor mögé hiába pillantottam III. 223. | *Au-sisi' toza-ta-pēl jiwēt* a vízfolyás irányában, im úgy jönnek II. 9. | *Taw sisi' žotāl ta ālmawē* ő valahová hátrataszítódik I. 17. || *Akwāi' ās, porēs* mindenfelé juh, disznó I. 8. | *Luwā an-man ākwāi' ta kašēm* lova teljesen elsorvadt I. 23. | *Kit-pogli tē khqitsei'* két irányban átszúr K. II. 233. | *Xāpāt-tori' minēs* a nyárfák felé ment I. 15. | *Khūrēm-tāl-vuor-pupi kwōrēž-tari loatti* a Három ölnyi erdei bálvány a csókához szól K. II. 226. | *Luwij tujt taw tor'älē jojtēmā-kēmt lūw tū pūjēmētawēs* a midőn a lovas úri szán feléje érkezett, a lovat im megállítják IV. 328. || *Man urēl minimēn ti nāj-tārā* minő módon megyünk mi ezen tűzön által I. 14. | *S'ēs jām ūltā jāmsēm* Sēs folyamom általmentem III. 271.*) | *Ujij ūntmit sup'i' mināslēm* vad-vadászó

*) *Honnan?* kérdésre is: *Numi-Tārēm āsēm ūltā rērij vōt rērij jissētawēm* Fenséges Ég, az én atyám felől meleg szél melege szálldogál hozzám III. 20. | *Numi-Tārēm āsēm ūltē va'i-lawēm* Fenséges Ég, az én atyám felől száll valaki le hozzám III. 153.

ösvényen általmentem III. 304. | *Xasép-pori' zuji* a hálósátor alatt keresztben fekszik II 60. || *Xami zujis* hasra feküdt I. 5. | *Päri tūs* visszament. K. II. 227. | *Äsräil tuwin purú qmältql* a sárkány visszafelel neki. T. IV. 355. | *L'apü ālnē māt sārätäst* e közelfekvő vidékek kifogytak [a halbőségéből] II. 58. | *Ajāy zum-pÿrā üsü lakwä këtütä* apród legényeit városzerte küldözgeti II. 207.

2. Translativus.

A translativus-féle határozóknak a helyi jelentésből való fejlődése igen könnyen megmagyarázható. «Az átváltozást jelentő igékről ugyanis sok esetben kimutathatni még, hogy eredetileg irányulást, mozgást jelentettek», sőt ilyen igéket ma is használunk eredeti és átvitt értelemben egyaránt. Pl.: *Pi' xürēm pasakwél xürmi' minilimēn* három fiúi üdvözlettel háromfelé megyünk II 51. | *Kiwälēm xant puſkäi' xum kwāli* a felkelt hadsereg fejéül kél a férfi I. 121. | *Khul-jaxél äkw-tärm päskäppä punau* a szárított halszeletek egymás fölé halomba rakatnak Kl. 106. | *Tārem tūjtī' ti jāy xēs* az időjárás im havazásra (óra) fordult IV. 305.

a) Mutativus.

Vmivé lesz, válik: *Ēlēm-xalésanēm nātlali' jēnte'it toz* embereim majd életkor nélküliekké válnak I. 131. | *Jānk xulax sēmēli' jēntime, us ti joxtes* egyszerre csak megjött a hófehér holló feketére változva I. 3. | *Mā soxti' toz ti ünttime* így alkotódott a föld egyenes állásúvá I. 37. | *Tōšēm sqlēm oštā oqnk tošjesēm* száraz szalma vékonyságúvá száradok el én nöcske. Kl. IV. 101. | *Matnāi' ālsēn* vénségre jutottál II. 127. | *Mā, jānγi' voss jānimēn, lāk wä voss tärämlēn* föld, nőjj nagygyá, terjedj szélessé I. 161. | *Rēin ti tēwē, viti' ti pēriles* égeti a hőség, már egészen vízzé vált I. 25. | *Vassi' xānti' at lapē'im* többé haddá föl nem kerekedem II. 6. | *N'ār āzwtēsi' elā qumlälēm* kopasz-kővé változott el II. 193. | *Kit' kaptāru vārāšyxtst* két galambbá változott. T. IV. 364. | *Äri pasū kitti' ti lulimēn* leánybucszó bucsuszóval most mi ketté válunk (állunk) II. 156. | *Pul'i' ta sakwālēs* apró darabokra zuzódott II. 63. | *Tēliji' jēnti* télre változik I. 157. | *Tärmūw mōtälē ti sāsxtati* a mi világunk im elöntödvé másra változik I. 69. | *Tōrēm täkwēs-poqlāi pāts* az idő ősz tájra fordult (esett). P. III. 521.

Vmivé tesz, változtat: *Ti uj nülä kätin'i-la'ilin'i šätälēn* ezt az állatot négy kezüvé, lábúvá változtatd igézetteddel IV. 309. | *Najēn mir-kūšēji' sāpitolēm* téged a nép gazdájává

teszlek (rendezlek) IV. 334. | *Xq̄til-ēkwā Tārēm nāj-v ā p s i' ūnt-tēstā* T.-t a napasszony kedves vejévé tette I. 26. | *Āri jāmne sastēm lānγ s a s tēm ā i' voss jāmnuēm* leánynak jární való egyenletes utat egyengetnék bár egyenletessé II. 386. | *Uγ it šqz m ā w ū il khartēn* egy éjjel szántsd föl az egésztest szántóföldde. T. IV. 364. | *U s m ā i' sajtā* hálóvarsává fonja I. 153. | *K ā l p i' s a j i' alxatei'* véresre verik egymást I. 25. | *R a w i' a k w ā i' ta sa'iruwēs* apróra vagdalta II. 61. | *P a s s ā - p u l i' manēšlilēm* mint egy keztyüt szagatom szét rongyokra I. 127. | *Tāriγ jiw tārā voss vūwē, voutāi' γaltēlawē* gyökeres fának hadd vegyék gyökerét, hasítsák vékonyra I. 151. | *Ākwā-ēkwān vāt γāpγā s u p i' sauntawēst* nénje asszony ketté törte a harmincz nyárfát I. 16.

b) *Factivus.*

Nem átalakulást jelöl, hanem csak szándékolt átváltoztatást, rendeltetést (M. H. I. 289.). A következő igék mellett használatos:

Vminek ad, vesz, hív, alkalmaz, elmond, lebo-csát: *Ām tātāmēn il-pērtūsēm khom pālēγēn, tuwīn mināntēm pālīu* engemet tatám eladott a manónak, akkor megyek szolgál-nak. T. IV. 363. | *Ti luntā-vāsā āγimēn s ū s ā s i' ti šāpiteslēmēn* e ludat, kacsát lányunk hozományául adjuk I. 30. | *Tārēγ-pū, it-vülēn āmānmi jortiu* medvefiú, társul veszel-e engem? T. IV. 358. | *Jurti' jōt voutāγēm* társul hívom öket III. 379. | *Tolmē-sāi' rawnē γum* tolmácsosságra alkalmas ember. 9. | *Kēr alpīp jelpīγ m ē n k w i' Numi-Tārēm jāγān tārātawēs* vastestű szent mēnkw ördögnek bocsátotta őt alá N. atya II. 146. | *Ajās-tārēm mōjt i' lawēm tērniγ ēryā* A. istennek regeképpen (regének) elmondott hőséneke II. 19.

3. Prædicativus.

A prædicativus a translativusból fejlődött, még pedig úgy, hogy a valóságban valamivé tevés mintájára fejezték ki a gondolatban, vagy név által azzá tevést (M. H. I. 287.). Hogy csakugyan így áll a dolog, mutatja az is, hogy az *i'* a ragja, mert ez a translativusé is, nem az *-n* (ezzel csak egy példa van; l. 98. l.). — A rokon nyelvekben szintén ez a fejlődés. A fin n ben allativus is: *ilma näyttää kauniille* az idő szépnek látszik (Bud. 107.), de transl. szintén: *luulin sinun hulluksi* téged bolondnak tartottalak. Bud. 90. || Mordv. allativus: *mon tejenze obmančik mergen* én őt csalónak mondtam (NyK. XXII: 461.), de transl. is: *Lomaniks nävi* pásztornak tűnik föl. NyK. XXII: 451. || Cser. illat.: *Miñ tudom oldalšeš olem* én őt csalónak mondom. NyK. III. 43. || Az o s z t j á k ban mindkét lativus előfordul prædicativus

értelemben: *Sit turum nubitna una namitsal* az a mennyországban nagyobbnek nevezetik. NyK. XI : 177. | *Lü torim pogetna nemitsalet* ök isten fiainak neveztetnek. NyK. XI. 178.

A magyarban rendesen a *-nek* rag fordul elő ez igék mellett, de — kivált a régiségben — a *-vá*, *-vé* is föllehető: *Semmié tartani*. BécsiC. II. Makk. 7 : 12. | *Vallom istennek bünyössé magamat*. VirgC. 8. | *Az ördög angyallá tünik* (= látszik). PÁZM. Préd. 840. | *Semmit isten bünné nem tulajdonít*. PÁZM. Kal. 237.

Numi-Tārem jāremné numél patém sūt tārés tūjtém akw'-ét patém tūjt-rqw'i' ānšilem N. atyámtól felülről aláhullott két arasznyi havamat egy éj alatt hullott hómorzsának tartom IV. 302. | *Nayén jāγ'i' namsitā* téged atyjának becsül vala IV. 343. | *Pauli' lāvuykwé jāni' nāyki* falunak hogy mondják, nagyobbnek látszik IV. 211. | *Ātēr-vāpsi' tawā lāwēlān* istenkétől rendelt vőnek nevezték őt II. 200. | *Ārp'-pāl ānt-pāli' tōnā āmpšawé* azért nevezik a félczégét fél szarvnak. IV. 393. | *Tēn törēmme tōrmāi' oqt khañšestēn* ök az istent nem ismerték föl istennek. K. I. 166. | *Jamésāi' sunsilēn* szépnék látod III. 118. | *Akw'-lūptānl sārūny lūptāi' nāyki* egy levelük aranyos levélnek látszik I. 6.

4. Essivus.

Az *-i'* ragos nevek essivusi használata részint a praedicativusi, részint a factivusi jelentésből fejlődött ki, még pedig valószínűleg az ilyen praegnans kifejezésekből: *puli' jāw-pošulavāšem* falatkép bekapott engem (IV. 319.) = falatnak tart és bekap. | *Jūnt-saytnē tūlūtā noli' natāpestā* varrógyűszűjét orr gyanánt iplesztette rá (IV. 322.) = orrnak vette, s odaillesztette. | *Toγ ārji'i' voss ālsēm* így inkább maradtam volna vén leánynak (IV. 54.) = vén leány lesz és az marad.

A magyarban ezeknek rendesen *-nek*, *-ul*, *-kép*, *-ként* ragos és *gyanánt* névutós határozók felelnek meg, de a *-vá*, *-vé* raggal is előfordulnak, különösen a régiségben: *Semmiel sem maradsz a dóssá*. HALL. H. Hist. III. 156. | *Nem hagylak titeket árvává*. PESTI Evang. 220. | *Vendége hívá sz. Ferenczet*. EhrC. 3. Más rokonyelvben is áll a translativus essivusként: Osztj.: *Sidi novija at ulleta hanne hojet jelbina* úgy hogy világossággul lesztek az emberek előtt. | *Hulis, Arhelaj hana ull Judej vošna lu azel vola* hallá, hogy Arkelaus királyul van Judea városban, az ő atya helyébe. NyK. XI : 176. || Mordv.: *Saldatiks služas katonául* szolgált. | *Ada, šaftā atan kudw dādātsen pāli in žiks* gyere, elviszlek az öreg hazába anyádhoz vendégül. NyK. XXII: 449.

Tépél-tépél ātemān sim-talēx nāsiy pūli' Numi-Tārem jā-

ŗémné l uw s m t pl l kkel  l  ember nek sz ve cs csabeli izletes falatj ul, N. aty m [az rt] rendelt engem IV. 301. | *ri  s n  jam s jurti' tot  l  nam lmataml m* le nysz l  j  t rsul hat roztam (gondoltam meg) ott el magam a j v re IV. 199. | * nem  um mi'  s n  v sp   um  ot  p teri* a kit  n f rj l fogok birni, a gy ny r s ges f rj  hova t nik el? I. 63. | *P ris k m saw lap '  lt s* fiacsk m  rv ul maradt IV. 57. | * n ti Xul- ter sol em pol z aumi', mossi'  ulili* ez a X. k pte ny l testi f jdalom s k r alakj ban jelentkezik (mer l fel) I. 164. | *Kh rem-t l-vuor-pupim  . . . vuot-khur s ul y-t pi kwan   ra t  vuot mt st * a h rom  lnyi erdei b lv nyt sz l ocs  gyan nt v gk ppen elfujta. K. II. 228. | * n  t-pos- jk n n j-v psi' s pitaw s* a holdvil g  reg mint kedves vej t l tta el I. 24. | *Kit  q s i'  ujei'* k t darabra [v gva] fekszik I. 13. || *Am m n  rt rus m t- umi' j nim s m*  n kiskoromban b rszolgak p nevekedtem f l IV. 63. | *Pol m vort-t w p ttij ' k t m n lk saw s* megfagyott kem ny f j   g gyan nt csapja le a kezem IV. 259. || *Kukuk ' t l ml s* kakukk p r p lt tova IV. 321. | *Aty n  lunt- lti' ti at s n* mint egybegy lt l dfalka, gy ltetek ti egybe II. 428. | *Tur-ke, t ri' t ls;* *pos l-ke, pos li'  um ls* a t  t v  t madt, a foly er foly er k ppen kezdett folyni I. 141. | *T rem-sirp  jelpiy uji'  l  ta j m s m* istenszer  szent  llatk ppen l pdeltem  n most tova III. 479. | *M n n l p, n liy  uli'  l l ujmit pt nuw n m* kis orr  orros hal-k ppen usztattam volna  ket el II. 152. | *It- o si' tot s m lt l * sz k  nyuszt gyan nt ugr ndozz k II. 345.

5. M dhat roz k.

Fejl d s k az essivusb l t rt nt (mint az *-n* ragn l is).  tmenet l ilyen mondatok szolg lhattak: *S k m s jorli i'  la*  k igen szeg ny l  lnek. K. I. 166. | *Akw'-m t pali' gutn  j n ti   ntzats* valamely szabadon folydog l  foly ra akadt (v.  . *pal mo* szabadon fekv  ter let) I. 3. — A rokonyelvekben is el fordul a translativus m dhat roz k nt: osztj.: *Ojanget sidet, madet  itaka vollet* boldogok azok, a kik b k sen  lnek. NyK. XI. 176. || **Mordv.:** *Son mok iks kortaj   mordvinul besz l.* NyK. XXII: 449. || **Fin n.:** *R iteliv t ven j ksi* oroszul veszekedtek. | *H n  l  h rro ksi*  ri m don  l (Bub. 90).

Rotti'  len cs ndben l gy II. 306. | *K li i'  ntit * kell en megtekinti IV. 217. | *T ri   l m to  osi i', to  ti  ujil n* gy keres  lmot oly m lyen (vastagon), oly annyira alszol III. 199. | *Kanti  l ti  jam s aul k ssi' l w m* haragos besz d nek j les nem t hi ba mondotta III. 504. | *Mar i ul n ren* hi baval s gra ne ugr lj. K. IV. 298. | *Say r   ot-t remtam , li'l p li' us ti sayit * a hajfonatai sz t vannak eresztve, m g csak most fonja

be újra I. 29. | *Pēri sōnsi* kancsalul néz. K. 211. | *Lōy kã' jūniteslēm* jól megvertem. K. 211.

Fokhatározó: *Torçenãi' polwäsēm* egész a reszketésig megfáztam. 9.

6. Időhatározók.

a) Mikor? kérdésre: *Tqmēy ī t ū ilkił toulēmlēst* azon este tova repültek T. IV. 365. | *Ī-jēt pã l ū khat poņēp āsrūil lo-āst jānt khaltērēm-sei* éjjel felé egy hatfejű sárkány jön lóháton a hidon. T. IV. 354. | *Khātēl il-vōntnē pã lu joum* nap leszállta táján jövök. T. 282. — V. ö. a magyarban is lat.-i névutóval.

b) Mikorra? *Kit mānēl akw'-tor i' jūw-joçtsi'* a két helyről egyszerre érkeztek haza I. 130. | *X ū r m i t i'* sáltés harmadszorra beleerészkedett I. 1. | *Uj-pi' ānšnē at raņçēm a t i' rāņç-wēs* állatfit megillető öt kurjantásomat ötször kurjantották III. 99.

c) Meddig? *Ulmēn çasã i' ta çujaslēn* ugyancsak soká aludtad álmod I. 7. | *Vō t ç ē mēnēs* rövid ideig ment. K. II. 224. | *Jāry minēm jāryiņ nur vāssi' ul kinsākēn* atyától eredt atyai bosszuókot többé ne keress II. 45. || *Ījy poçl āt khatēl m ul n ā mōm pōnkhēloalēt* éjjlesteül öt nap elmúltáig részegeskedik a nép. Kl. IV. 87. | *Tur-khul voj šakhērēm ātēn khurēm khatēl ur n ā t āu pãši* a kárászhal zsirjától való pézsmaszagod három napnyi időig érzik az. Kl. IV. 132. || *L ū m a j t t ā r a p o s n ū i'* *paytawē* a lómáját mindaddig főzik, míg teljesen szét nem főtt IV. 419. | *Kit tqrēm-çūr i' l ā m p ē n ā i'* *sēmēl kērp ū n ā liy āl* am ti *pūrāslēm* a két ég széle, a míg rezeg (a világ fönnálltáig) fekete vasú nyilas tortát fogtam im én (a kezembe) IV. 233. | *Mot aulān o j i p ā n ā i'* *pusēn jām i ā n ē m* míg a másik végéig nem jutottam (elvégzéséig), mind végig járom őket IV. 64. | *Kēriņ nāl atakmā çot ā joçtnā i'* *çojtilēn* ama vasas nyilfegyver helyén (sebeden) meddig fog ugyan [eszed] még járnai III. 212.

V. Az -l-ragos határozók.

Általában az eszköz- és társhatározók kifejezője. A birtokragos alakokon bővebb *-tēl* rag van: *sāyimtēl* subámmal, *nielmētēl* nyelvvel, *çumitātēl* emberével, *nālātēl* nyilával. Ezek hatása alatt néha a puszta névszótóhoz is hozzájárul: *nāçertēl* királylyal, *ātērtēl* fejedelemmel (K. 193.). — MUNKÁCSI szerint (Vog. nyelvj. 10.) a *ta'īl* (~ m. *tēl-e*) mása ez a *-tēl*, mert a *ta'īl* szintén használatos ily értelemben.*) Azonban erre a magyarázatra nincs szükség,

*) Ezt viszont BUDENZ (NyK. XVIII:158.) a m. (-s) tul, (-s) tül raggal azonosította.

mert itt csupán az analógia működése folytán van ily *-t-s* alak, a mely a magánhangzós végű nevek birtokos harmadik személyéből terjedt el: *mā-tā* : *mā-tél* (föld); *āri-tā* : *āri-tél* (leány). Később aztán ezek is kétszer vették fel *-t-t*: *χumi-tā-tél*.

Az *-l* kétségtelenül az ablativus eredeti ragja, a melynek valamennyi rokonnelvben van megfelelője (l. Nyhas. 121.). Helyi jelentése azonban — épúgy mint a magyarban — csupán adverbiumokban és névutókban maradt meg,*^{*)} de ablativus volta még itt is sok esetben elhomályosodott,**^{*)} úgyhogy ugyanaz a névutó gyakran mind a három irány jelzésére szolgál.

1. Helyhatározók.

Nay lili χotél vixén te honnan veszel lelket I. 130. | *Am χotél va'ilém* én hogyan (honnan) tudjam? I. 14. | *Ēkw' qūsux tīl tajépoqkän* öreg ember s asszony egyetek ugyan egy keveset ebből. K. I. 167. | *Au kakér sāt pī' tūl sāṅkémle'it* egy méhbeli hét fiú fog abból teremődni I. 85. || *Num él nājij vit tārāts* tűzes vizet bocsátott felülről alá I. 68. — *Mā-saxlən . . . jolél χulūs földhalmuk alulról bukkant föl* I. 33. | [Loc.: *Num él jálné vörχulaxén luwān tot lakwä voss totawēt* fönn járó erdei hollók csontjaikat hadd vigyék ott széjjel II. 153.]. | *Alil jine tqulij tārēm, luil jine la'ilij pupi' mölax tit tārū at pāsepālēs* fölülről jövő szárnyas isten, alulról jövő lábas bálvány az előtt itten keresztül nem juthatott II. 161. || *Ajāṅ χum pī' kwon él jūw ti lakwēs* egy apródlegény kívülről im betoppan II. 66. — *Ton ārēm ti juil χatpā kwon ti nē'ileps* akkor im belülről valaki kilépett II. 69. [Loc.: *Akw'-ért kwon él āwi sirejil ti pūytemawēs* egyszer csak kívül egyet ütöttek karddal a kapun II. 63.] || *Akw'-mat-ért juil űawēlnatā ti suji* egyszer csak im hallik, hogy hátulról üldözik II. 96. [Loc.: *Juil ti joxtwēssi'* im utolérték II. 66. | Lat.: *Sārp-āsān juil ti patxates* jávor atyjuk hátra került IV. 307.]. | *Jel-pij sū-jiwā pajt-pōχél nāṅχ-ālmejitā* szent bátyát arca mellől felemeli I. 79. [Loc.: *Kankanā juil-joxtēmā porāt pōχätél élā jāmmētēs* midőn utolérte bátyjait, oldalt előre hatolt II. 23. | *Xap pēs jērél χuji* a ladik oldalvást fekszik. 25. — V. ö. a magyarban: *Az győriek szárnyul melléköl állának*. TIN. 100. | *Nem egyenesen homlokul, hanem oldalul helyeztetvén azokat*. FORRÓ:

*^{*)} Mindössze csak ezt az egy mondatot találtam ragos főnévvel: *Kwol-talēχél kwon ta minēs* a háztetőn át ment ki IV. 173. (-nél raggal I. 85. l.).

**^{*)} Mutatja, hogy itt az élő ablativusi rag még egyszer ki van téve: *Nay tīlnél akw'-pal minēn* te menj innen félre I. 131.

Curt. 185.]. || *Värt-jiw po qal**) *lül tuop oqyk khartēm* a kemény fából való rossz evezőt, nöcske, előrántom IV. 90. | *Ūs-paal sam-peltawēt* a város felől észreveszik őket II. 211. | *Khul khātēm-kēr-pāl kwän-pulsāts* a hal kisiklott a kezemből. Al. 160. | *Āmp kwäl-kēr-pāl kwän-tatēltēm* az ebet kiüzöm a házból. Al. 160. | *Mātā kwon i-pāl vitā saka pōmēs* a földjén kívül a vize nagyon kedves III. 438. | *Nay kwon i-pāl ēn jamēs nē ās āli* rajtad kívül is van még szép nő I. 11. | *Tuw num-paal vēttā tūjtēl tqawlēstā* ő felül-ről arczára havat hányt rá II. 127. | *Kwol kitpāl-nūpēl akw'-mūs vit* a ház két oldala felől mindenütt víz van I. 1. | *Mir-susnē-žum kwoliy mirā-nūpēl kitapēs* Világfelügyelő férfi házi népétől kérdi I. 74. [Lat.: *Ān ajāj žum saw pīkēm num pēl žumlē lāwile'im* szolgaférfi sok fiacskámhoz most im miképpen szólok II. 27. | *Nu-mēl minnē tquliy tārēm am num pālēm ul voss patžati* fönn járó szárnyas isten én fölém ne kerekedjék II. 159. | *Takwi mātā-nūpēl jūwlē ti minēs* visszament a maga hazájába II. 96. | *Tārēm-nūpēl ta minēs* az ég felé ment I. 1. | *Ājkātā-nūpēl lāwi* szól öregjéhez I. 3.]. || *Kit-tārēm, kit-kworēs žal posēl qter ti jinātā nāyki* a két ég, két meny köze távolnyiról im egy űrnak jövetele látszik I. 62. [Loc.: *Ēntēp-jor pasēl supī' ti sairēpētā* öve tájékán ketté vágta II. 73. | Lat.: *Xasné-ke jamēs pasēl jožtāslēm, ti žanšāslēm* a midőn fölismerésre alkalmas távolságba jutottam, im fölismertem III. 288.].

Ablativusi jelentésük már teljesen elhomályosodott: *Īlēl-īlēl tujt-loamtēt* imitt-amott hódarabok vannak III. 345. || *Tōpēl ōli* közel lakik. | *Tōpēl jājin* jer közel! K. 203. || *Sapām-mowēl žurēm-sos jāyžāsēm* egy dűcz körül háromszor fordultam meg III. 83. | *Mūžēl-jāmīti* körüljárkál. 20. || *Āsā kātā-ontsēl sa'irēpētā* atyja keze közelében vágta ketté II. 73. | *Jiw autsēl tū lūlētē'im* a fa mellé állok oda. 18. || *L'ōykh-māntēl jōmi* az út hosszában jár. K. 205. | *Kwāsūs-māntēl jū vqytwēs* kidobták az ablakon keresztül. K. II. 231. || *Jelpiy-vitēn tarmēl ēlēm-žalēs žumlē-mūsēž āli* vized fölött miképen fog megélhetni az ember I. 139. | *Luw-sis tarmēl sasti tālēi'* a ló hátára mindketten felülnek I. 45.

A magyarban is nagyon közönséges az ablativusnak ilyen irányváltozása: *Locativusi* értelmük van: *Ilj ēn jōgōm-ról*. CzechC. 6. | *Zala felől nyugodni száll most* az égnek békjében a nap. Kisf. S.: Gyula 10: 23. | *Szérü köti a derest*. Nyr. V: 517. | *Embertül álló ökör*. NyK. III: 328. | *Kik közzülök*

*) Valószínűleg összevont alak, mint a m. -ből (< belől). Összetételei is ablativusi jelentésűek: *kēr-pāl* belől, *kwoni-pāl* kívül, *num-poal* fölülről.

řabságban esnek, soknak marad ha a z ó l szegény árvájok (= otthon).
 TIN. 308. — L a t i v u s helyett állnak: *Kerűj belü.* Nyr. VI : 370. |
Kendőjét feje kör ül kötötte. BELÉNYESI: Kar. Ének. 30. | *Két*
tüzes menykő ez . . . mondom, köz el ne várd! Ar. N. Cz. III : 101. |
Vág homlokúl Csabára. VÖR.: Tündérv. 184. vsz. | *Kerűj*
h á t u l, a szögön van. Népk. II. 300.

2. Eszközhatározók.

Az átvitt értelmű határozók fejlődése rendkívül bonyolódott. Megértése azért is nehéz, mert sem tulajdonképpeni helyhatározó, sem a helyi jelentéshez még közel álló képes határozók már nem fordulnak elő az ablativus eredeti ragjával.*) — Mégis kétségtelennek tartom, hogy a fejlődés az eredet, illetve az eszközhatározóból indult ki, ebből lett a társhatározó. Az okhatározók részint az eszköz- és társ-, részint közvetlen az eredethatározókból fejlődtek.

Hogy az ablativus hogy lehetett az eszközhatározó kifejezőjévé, világosan mutatják a következő példák: *Posäl képél, tür-képél suntänl ārpil lap voss vāravē* a folyóereknek és tavaknak torkolatát zárják el vejszével! I. 151. | *Kit aulāyā kit kēr kwal-γ ēl nēyēlān* kössétek meg két végét két vaslánczczal II. 8. | *Jāny' āywtēs nālātēl listā* a nagy követ nyilával meglötte. II. 295. | *Kit kāt ta'il tulanā an sīrejil pusēn supī jāxtuwāst* mind a két kezének újjait ketté vágta a karddal I. 19. | *Palātēl ti xāntēm-lēsānā* fülével figyelte őket I. 61.

E mondatokban a cselekvés közvetlenül tkp. az eszköztől ered; a személy csak közvetett cselekvő, a cselekvést az eszköz segítségével hajtja végre: a vejsze zárja el a torkolatot tkp., a kötél köti meg, a nyíl lövi át, a kard vágja ketté, a fül figyeli meg őket. Hogy az eszközök eredetileg csakugyan eredethatározók voltak, kétségtelenül bizonyítja a rendkívül gyakran előforduló szenvedő szerkezet az ily mondatokban, a melyben az eszköz (a cselekvés valódi okozója) az eredeti ablativusi raggal van kifejezve,**) míg a közvetett okozó, a személy, csak az utóbb fejlődött összetett -nēl raggal, illetőleg ennek csonkult alakjával a -nē vel.

Hogy a fejlődésnek ez a módja lehetséges, igazolja több

*) Ilyenfélék a következők, bár mintha képzővé merevültek volna: *N' iγ ēl, n iγ ēl pol khwosēts* vörösfenyőből forgácsot használt. K. I. 171. | *Élēm-γqlēs-nārēm-tuw ēl tūp pattijī' sārīs-vātān pā tqwes* ember lapoczkacsontot használva evező gyanánt (tkp. csontból) a tenger partja felé evezett. II. 120.

***) Mintha még most is ily élő eredethatározó lenne ez az ablativus: *Pisāl'ēl at khajwēs* a puska nem érte. Al. 178.

rokonyelv is. — A magyarban különösen a műveltető, továbbá a hasonló jelentésű *küld* és *izen* igék mellett fordul elő -tól, -től ragos eszközzhat.: *Az ellenségtől megvereté őket.* Pázm. Préd. 298. | *Irtam egy levelet, de kitől küldjem el? Szarkától küldeném el.* Népk. I: 166. | *Megizente nekem tőled.* Hall. H. Hist. II. 39. — Az osztjákban is a küldést jelentő igék mellett *elta* (= -től) névutó áll: *Katra jastantipsa torim veres Avraam ponna, a jilibot kits Jisus Xristos elta* az ó-szövetséget isten Ábrahámval kötötte, de az újat Krisztustól küldötte. NyK. XVII: 181, 527. mond. — Az észben szintén: *Ma sádi jokahelt sona én küldtem már kettőtől (két embertől) hírt.* M. H. 259.

Felfogásunkat maga a *vogul* is megerősíti, a mennyiben az élő ablativusi raggal szerkesztett eszközzhatózó is találkozunk: *N'irtalg'änél talpimänl Äs kwotlen sunse'it* vesszőgyalommal való gyalmozásuk közben az Ob közepére néznek I. 133. — A kopott -né raggal is: *Kerij aulöp jelpij surejim tawän susseltanqwé ti mine'im* vasvégű szent kardocskámat ő vele megnézetni megyek én. II. 138. De lehet az első mondatban az -n birtokosrag, a másodikban dativus.

a) Vmivel tesz valamit. Fegyver, eszköz: *Ajkätän kër-säkél ti jünitugwé patwés* örege kezdi a vaspöröllyel ütni I. 28. | *Kër-qlné jänü' termél värawém* vasból való nagy fegyverrel bánnak el velem III. 394. | *Taw män jqu t-sawkätätél an jättrit talisanü* ő kis íjjacskájával rálőtt ama fajdokra II. 19. | *Talëzsup pulät-sirejil taw iätsantaxti* tompahegyű aczélkarára támaszkodik ő IV. 161. | *Xqün jätiril tot se'isilém* görbe késsel ottan megdörgölöm III. 411. | *Sairapél sairepitü* a fejszével reácsap III. 463. | *Kwolä sät tumanel lap ta tumantestä* házat hét lakattal im lelakatolta III. 4. | *Lilij näly'-qstärél zürém-sos älpä Sawén-Mä änhw sirremätäl* eleven kigyóostorral három ízben történőleg csapdos meg Kérges Föld anyát I. 103. | *L'äññné püte'in, änü, tajäl zqmsayznem* egy útra jutsz: ez mintha tárgyérrel, kanállal volna felmerve II. 229. | *Mir-susné zum püt süntét tärél zossulésanü* Világügyelő férfi az üstök öbleit kendővel meglegyintette I. 75. | *Aném tüjtél al sätitü* majdnem hogy megfullaszt hóval IV. 15. | *Akw-pälü tür-vitél lqutestä* egyik oldalát (a lónak) tóvízzel mosta II. 43. | *Kwol an uläl pélémtawest* a házat ama tüzzel felgyújtották II. 95. | *Säpek-nölél nqñäl säñz-wätöstä* csizmaorral felfelé rugta II. 74.

Testrészek: *N'aurém säitém kätél, säitém la'ilél jüw tülestä* a gyermeket örvendő kézzel, örvendő lábbal bevitte a házba I. 34. | *Saznil rätiäném* ököllel verem őket II. 6. | *Tür jänit jelpij pal'këntél, qantü' voss zontémlänün mönt* tó nagyságú szent fülecskéddel oh bár hallgatnál ide király II. 423. | *Numi-Türém jükém pastilemä samél üräslem* Fönséges Ég atyács-

kámnak virradását (éber) szemmel vártam IV. 4. | *Ma'iléntél totüslén* melleddel elhordtad III. 87. | *Lili-āpéntél pūlāsän* lehelleteddel iblesd meg őket I. 8.

Elvont fogalmak: *Ētyelané simān manārél pojtēt-
tiän* éhező szívüket mivel csillapítják I. 148. | *Am kul sāt pišém-
tél kwouä silāte'im* én ördögi hét fogással [e hasadékon] ki-
pattanok II. 289. | *Amki nē jōrém-tél rūpité'im* a magam női
erejével dolgozom IV. 9. | *Rus manēr jā rēl ūnli χūnté* az orosz
minő hatalommal fog egykor uralkodni II. 72. | *Ūs sis-nor āyél
norētü* a várost hátszorítással zúzta II. 97. | *Am tawā sar lilij-
kēr-šoçiril nēss piltapél vārilem* hadd ijesztem meg (ijesztővel
teszem) őt az éles vaskéssel II. 20.*)

b) Él, megtölt, megtelik vmivel. Az eszköz ezek mel-
lett könnyen megmagyarázható az eredethatározóból: él vmivel
és vmiből, megtelik vmivel és vmitől.

Vōrēn tōlēm vōr-pil-ç ālil ālilēn erdőben termett erdei bogyo
uti táplálékával édegelj III. 15. | *Jmēs çum akw' lātiyél ālē'in*
jó ember, egynemű (nem egymásnak ellentmondó) beszéddel élsz
IV. 333. | *Lū pomél nukh-tēkti* a ló tele eszi magát szénával.
Kl. 106. | *Lō vitél ajtau* a lovat vízzel itatják. K. IV. 400. ||
Simkēn nēss mīryi, ta'ints kantél szivecskéd csakúgy dörög, meg-
telt haraggal IV. 423. | *S'omlēç tēnē-kharél ta'ilū* az éles pajta
tele van eleséggel. K. I. 167. | *Tūl ulāj jiw-supél as lap ti pūç-
tēmētü* erre tüzes fadarabbal a lyukat be is tömte I. 163. | *Khōr-
panghwél jānit jāni laimél tatél olēp vatēmpunān pušnē khwul-
tēt* a bikalapoczká nagyságú nagy fejszétől üresen levő arczszőre
epen maradt. P. III. 523.

c) Vmivel ellát, fölszerel. Az előbbiekből könnyen
elképzeltető a fejlődés, hiszen a *megtölt*-féle igéknek is már ez az
értelmük.

Kēriy nūl atakél tot ta ataktawēm vasas nyílfegyverrel lát-
nak el ott engem III. 207. | *S'opēr āln šamliyél šāpitawāsēm*
finom ezüst csengésével tisztelték meg (szereltek föl) engem III.
106. | *Kūt lūwél kērimē kwolij tujt ti jiw im* két lóval befogva
egy ernyős (házas) úri szán jön IV. 328. | *Ēkwatü jūns-uj pitil
pošrimē* az asszony fekete sásfészekkel van megrakva II. 306. |
*Taw ti S'opēr-nāj, Kamī-nāj ājkw' matēr-sir tākatél voss tākmél-
titü, matēr-sir ēntapél voss ēntēptitü* ő ezt a S. asszony, K. asz-
szony anyját valamiféle erősségével hadd erősítse meg, valamiféle

---

*) *Ta'il*-lel is: *Rēriy kwol lāçän pī āl-ta'il ālmimē jūw
šāltēs* fiát tele öllel emelve lépett be a meleg ház zugába I. 136. |
Ālāt jiw çūrēm āl-til tūlilēm színes fát három teli öllel viszek
be III. 32.

övével hadd övezze körül I. 78. | *Sānsä jār makél pantimé* térde selyemmel van fedve I. 29. | *Sāt-pis q s j q ç él maszatem* [qjká] hétszeres subába öltözött öreg II. 129. | *Püt-p ā η kél vēltā ta' il nqpitestā* az üst kormával arczát tele mázolta II. 211. | *Jā'i-pīrēn vitél rautitēn* bátyjukat vízzel leöntik III. 380. | *Jamēs mā s n él, jamēs tē n él pōjertilēn* jó öltözékekkel, jó táplálékkal áldod meg. K. II. 378. | *Tērēntal mā-kēmpli tēr n él ti tārātēsānl* a kórtalan föld környékét kórral árasztották im el. I. 96.

d) Jár, megy v mível, v min. (Némelyek már egész helyi jelentést vettek fel.)

Suj-ji wél jāmi bottal jár II. 211. | *Tquliy uj tqwlatél tīlēmli* szárnyas állat szárnyával elröppen I. 147. | *La' il él akwā' ta mini* gyalogszerrel megy egyre I. 52. | *Patitél jāmente'im* talpammal járok III. 339. | *Luwél minimātā mašī çum çāntēs* lovaglása közben egy mányisi embert talált I. 73. | *Sāli-šāk wél jānmāltem çum* rénemlőn növekedett ember IV. 169. | *Sāt jākérpā jūnī' çā p él, pārsél jim* hét vasmacskás nagy hajóval, vitorlával érkezett II. 59. | *Jamléwanā tujtél çartaçtē'it* gyeplőszára a hóban vonszolódik IV. 13. | *Taw akw ti takwi nāijiy mā' él ūnlī ime* ő még mindig a maga úrasszonyi földén lakik IV. 24. | *Xuliy Ās . . . sāt Ās-vōl jirēn çōltēm sāt ū s él ūnlilēn* halas Ob . . . hét Obfordulóját véráldozatotat fogyasztó hét városban lakod II. 320. | *Āri joniy kāsij kwolél vormēltawēm* leány játékos vigasságos házban virrasztanak mellettem III. 103. | *Aw çōltēm saw rēkwél ūnlē'in* víz folyama mosta sok meredek partot lakol II. 381. | *Jār vitpā sāt a' ir él ūnlē'im* hatalmas vizű hét örvényen uralkodol II. 397. | *Ajāy çum saw pīkēm çap ūārij l'ā η çik wél tan tawīle'it* szolgaférfi sok fiacskám hajóverte habos úton evezget II. 39. | *Sāt pispā qbn-kw ā l ç él ti tārātawāsem* hétszeres ezüstlánczon im lebocsátott engem II. 79. | *Xūrēm ūaurēm tāltēm sun él ēkwā çartawēm* három gyermekkel megrakott szánon húznak engemet, asszonyt IV. 14.

e) Sajátságos használata az -l ragnak, hogy tárgyat is jelöl. Vannak u. i. olyan igék, a melyek mellett az eszköz egyúttal tárgya is a cselekvésnek; pl. v mível megajándékoz és v mit ajándékoz, dob, áldoz stb. Ezek eszköz volta a szenvedő szerkezetben még eléggé érezhető, de a cselekvőben inkább tárgyat fejez ki. Ezek analogiájára azután oly igék cselekvő alakjával is -l ragos tárgy áll, melyeket eszköznek egyáltalán nem lehet venni, gyakran még a szenvedőben sem.

Szenvedő alakok mellett: *Numi-Tārēm jārēmēnē pīr él majwāsemēn* N. apánk fiúval ajándékozott meg bennünket I. 137. | *La' il él çajtne la' il iy tārēmne am sis-jor él çūn mišsēntawēm* lábbal futkosó lábas istenke, hogy adott volna nekem háterőt II. 143. | *Vāt tal kēr-tiūšāy sēr mātél aū ūaurēm-sip-lut pūnt-*

mawé harmincz öles vas pányvakötélből álló kötőfeket dobtak most a gyermek nyakába II. 107. | *Xotál q̄lné ajāy xum tau p̄rēmne xum puŋk jānit nūr-lā kil ta sāŋxwätélawēm* bármerre levő apród férfi sok legényem férifej nagyságú szijlabdával dobál íme engem II. 182. | *Élāl q̄lné nq̄mtēy lāt x̄l Numi-Tārēm ašēn voss lāuwawēn* további életre való okos szóval hadd értesítsen téged N. atya I. 138. | *Numi-Tārēm jāyān au kwol jānit jelpiy m ā-lq̄ m t ēl tārātawē* N. atyjuk egy háznagyságú szent földdarabot bocsátott alá I. 135. | *Atpēn x̄āp-ta'īl x̄ul ēl totawē* ötven hajóval teli hoznak halat II. 57. | *Tquliy uj x̄ansāy x̄āp ēl wārawēm* szárnyas állat rajzával ékesített hajót készítenek nekem II. 184.

Cselekvő igék: *Oq̄nēm surin̄ oštērēl oq̄t m̄lēm* engemet nem ajándékoznál-e meg egy arany ostorral K. II. 230. | *Xansāy n a'īr ēl tot w̄x̄tāln* hímes nyeret vess ott rá II. 327. | *Lilil am lāwiānēm* lelket majd én rendelek beléjük I. 130. | *Uš ta wa'īl tārātēstā* akkor erőt bocsátott rá II. 118. | *Am manēr nq̄m ēl pinilēm* én kicsoda nevet adjak neki I. 4. | *Akw' kwālērēn nērim x̄q̄t jirēl tan totilē'it* egy kötéltre kötött hat áldozatot hoznak ök II. 3. | *Alpiāyēn kātēl, ta'īl ēl w̄qarsāyū* testeikre kezét-lábat készített I. 163. | *N'olēm sāt kur s̄i p̄l māyē'in* orromra nyírhéj-tekereset fogsz dugni I. 18. | *Mān p̄rēm nēy ēl w̄lēm* nőt veszek kis fiannak IV. 324. | *Vitēl isēltāln* vizet forralj II. 260. | *Sāt jirēl tārā ti aliēm* hét áldozat-állatom tehát egyszerűen itt leölöm II. 260. | *Jüntēp-sam-n ā l ēl listā* pánczélszem nyílat rálötte I. 13.

Ilyenféle szerkezetek vannak a magyarban is: *Láttnak engemet és fővel ráztanak* (moverunt capita sua) KeszthC. 306. | *Amit ott lelsz, áldozdál énnekem vele* VirgC. 44. | *Hogy kövekkel és ganajjal ki nem hajgálnának az városból* Mon. Kép. T. 488. | *Hozzájok hatni nem nehéz, mint nyíllal a merengő holdba löni* Szenv. Mess. 72.

3. Társhatározó.

A társhatározó fejlődése az eszközhatározóból igen egyszerű. Ha valaki valamely eszközzel dolgozik, mind a kettő cselekszik, társak a cselekvésben, csakhogy az eszköz közvetlen hajtja végre a munkát, a személy pedig közvetve. Különösen közel állanak már a társhatározókhoz a *d*) pont alattiak: bottal jár, pálczával lép, a melyekben az eszköz már ugyanazt teszi mint a személy, csak megkönnyíti, elősegíti a járást.

Tquliy ūjēntēl aš ti minei' szárnyas állatukkal ím ismét mennek I. 48. | *Tūl ēkwā p̄ir isēntēl jū ti sāltsi'* aztán az aszszony fiacskájával bement a házba I. 4. | *An̄ aš amki mēt x̄um il jālnkwē patsēm* most már a bérszolgával magam kezdtem utazgatni IV. 62. | *Tū ti molēm tazytēs āyitā-p̄īyātēl* sietett rá leá-

nyával s fiával I. 71. | *Sgrni-äter an nē-luntätél akw' ta māt ti alei'* Arany-äter nőstény lúdjával ugyancsak ama földön élnek I. 54. | *Ēkwätētél jol zujesi'* lefeküdt feleségével I. 4. | *Sāt pūril lūlawèn* hét ételáldozattal állók előtted II. 358. | *Akw' atértél ti tūlyatsei'* im egy fejedelemléssel küzd II. 219. | *Numi-Tarém ēkwatätél lautuykwé patsi'* N. az ő feleségével ezivakodni kezdtek II. 100. | *Nay manérisentél kāsē'in* te mivel akarsz versenyt futni II. 117. | *Ti puykiy zāntél, sipiy zāntél matér vək vārnūm* ezen fejes haddal, nyakas haddal valamit bizonyára cselekedhetném II. 144. | *Ti ūs mirā-lutätél, āsätél, misätél, luwätél akw-mūs amki māmnē totān* ezt a város népeivel s összes holmijaival, juhaival, teheneivel, lovaival együtt mind vigyétek az én hazámba I. 20. | *Vitēy titpū sāt jā āltēn tāzpū tāzēy zūl-lēyél ti* vizes torkolatú hét folyó, az ezüst hátszárnyas halfarkkal II. 397. | *An zūlēm ramnē mant-supätél lašēpētā* hamuásó lapátocskájával lesbe állott III. 380. | *Xqšū tūw Tomil nqmtél ta zoltitilēm* a hosszú nyarat T.-ről való gondolattal töltöm im el III. 445.

Névutók: É. *jortél*, T. *jitél*, csonka alak: *jot* -vel (*jort* társ): *Mā jānit mirā akw' nē, au zūm akw'-jurtél āluykwé šāpi-tiünā* széles e földön való népében, hogy egy nő s egy férfi együtt éljen, úgy intezi I. 156. | *Posōy tarēm-jitél qš uz-pār il-vāzēton vātlem* a fényes éggel szembenézni akarok T. IV. 355. | *Tarēm jot minēkän* istennel menjetek II. 8.

Ta'il: *Akw' la'il pālā jos āy-ta'il talmatēs* egyik lába fele hótalpastul leszakadt II. 296. | *Ōpāy-ta'il lām-jiw-titnē tū ūnt-tētā* bölcsőstül együtt a zelniczés fa tövébe helyezte le III. 455.

4. Állapothatározó.

A társhatározóból fejlődött. Azt fejezi ki, hogy az alany mily állapottal hajtja végre a cselekvést.

Érzéki fogalmak: *Ulā-sultēm zūril kwonā porimēs* tűzszikra alakjában kiugrott II. 95. | *Mañ kwol-kiwértē an-mañ nē lipēs puykél ūnli* a kis házban egy nő szabad fővel ül I. 29. | *N'ār lqmtél khultsēm* meztelenül (m. darabbal) maradtam Kl. 119.

Elvont fogalmak: *Ājkā ūlmél zujēs* atyja álomban feküdt IV. 141. | *Lauyiy nqmtél jāmi*li dühös elmével jár föl s alá III. 9. | *Ti sūnätél an ti ālei'* ezen boldogsággal most is élnek II. 310. | *Am zalmēy zūm zalmām-tél vāyēm at jozti* nekem mámoros embernek mámorommal nincs hozzá elég erőm I. 117. | *Taw ti jui-pqaltē zūrēm sqwūpū sqwēy lūn sél el-ūntti* ő ennek utána három hangú hangos sirással félre ül II. 79. | *Ājkā kānt jāni kāntél kwonā kālēpi* az öreg haragnak nagy haragjával ki-

megyen III. 370. | *Jälümèn sar au kāsél* menjünk hát egy akarat-
tal II. 303. | *Xum patné vǎjžǎj mā joltǎtǎs-ke : jamés luw tǎjž-
pǎjǎl tot sastlaykwǎ* hova férfinak kellene beleesnie, oly gödrös
föld, hogy ha támadott: a jeles ló az ő patás voltában egyengesse
ott simára II. 331.

Ta'il : Mǎn ǎs ǎnēm lilij-ta'il oss tǎrǎtǎslĕn mōnt vajha
még egyszer elevenen te engemet elbocsátanál II. 12. | *Kǎtǎn
tortal pus-ta'il ǎlǎn* kezetekben tökéletesen egészségesek legye-
tek II. 17.

Számhatározó: *Mǎj kǎtkil minǎsu* mi ketten me-
gyünk; *khōrmél* hárman T. 287. | *Khōrmĕlé-khōrmĕl* illkület
hármával járnak T. 287. | *Kurkǎ-nól saw mōl sawél taltǎjkwĕ
patawĕ* bárkába való sok gazdagságot sok számmal fognak szállí-
tani II. 55. | *Pusĕn akw' tori' totuǎkwĕ at vĕrmawǎst, supĕl-
supĕl totwǎst* mindet nem bírták egyszerre elvinni, részenkint
vitték 26.

5. Mó d h a t á r o z ó k.

a) A cselekvést kísérő körülményeket fejezik ki: *Akw' pǎl
ǎlnĕ tǎrĕm-pǎl ǎln-turĕl luǎjǎ* az egyik oldalon levő égtájék ezüst
hanggal énekel I. 60. | *Ti lǎjghĕl khaltĕrĕm ǎsĕn minǎs* ezen
szóval a hidra ment T. IV. 354. | *Lǎ lǎtžĕl** at *žole'im* osztják
nyelven nem értek (hallok) 9. | *Ajǎs-tǎrĕm n a mĕl ǎniĕjĕn žǎtĕli-
jĕn tot tǎ ǎnli* A. isten néven mind e mai napig ott uralkodik II.
24. | *Jiǎkĕi nǎ mĕl*** *ōlsqu* szolganó névvel éltünk Kl. IV. 164. |
Jōrĕl majwǎsĕm jǎi' ǎjĕmnĕ erővel adott hozzá a néném IV. 24.
Voril vĕriti nagy nehezen (erővel) bírja I. 17. | *Ti sĕrĕl ĕlĕm-
žǎlĕs pusĕn ǎliǎnĕn* ily módon mind megölöd az embereket I. 26. |
Ti mǎkĕn matĕr-sĕr mat ũrĕl tǎkmĕltenũlĕn ezt a földcsökédet
erősitenéd meg valamilyen módon I. 36. | *Őtĕr tĕlĕl ũlsqu ũri
mōddal* éltünk Kl. IV. 164. | *Pĕsapĕp tǎr-sǎjĕt žǎjtĕl žũrĕm nǎkĕl
tan pĕsapast* kigöngyölt vászongöngyöleg módjára három ízben
göngyölgtek ők ki II. 236. | *Nalu žǎjtĕs, vĕtĕn lakwĕs, muril
minĕs* lefutott, beleugrott a vízbe, víz alá merülve ment tova II.
95. | *Man ǎ s m a r ĕl nǎjĕn nǎ nǎjž žoǎtĕ'im* micsoda ügyességgel
hozhatok fel neked földet? I. 160. | *N'ilǎ sǎmp sǎmiĕj sũn pĕl
ǎilǎi' sǎmpĕltĕstǎ* négyszögletű szögletes vízmérő [nyírhéja] mód-

*) V. ö. *Ha talámtán az isten nem tud mindenféle nyelv-
vel* R. M. K. II. 218.

**) A magyarban is: *Te [kegyelmed] idegen névvel veszi
én tőlem, . . . kit én azt hittem, hogy jó néven kellett volna venni*
Lev. Tár I. 33. | *Kik csak névvel keresztények* MargL. 83.

jára eszét négy felé forgatta II. 104. | *Ut ānēl lēy jangnt* a víz csésze módjára körben forog T. 263. | *Nātnē jang kit pālān ā r ā s ēl yušlī* az úszó jég a két oldalán hasábfa módjára hasad le IV. 388.

Mellé knevekkel: *Ti malāχēl χotā sāltēpeuw* ily gyorsan hová menjünk I. 71. | *Am akw' sīkwēl ti tawēsłāsem* én lassan feléje evezek IV. 241. | *Vit posēm sāpiy jiw lā sēl totitā* mint a víztől ázott korhadt fa, lassan mozgatja II. 61. | *Rus pājēr-pīnē t ū l m a χ ē l tinēlēm mańs' āri* az orosz úrfihoz titkon eladott vogul leány IV. 79. — V. ö. a magyarban *halkkal, loppal* (bár az utóbbi er. = lopva).

Névu tók: *Ān tūlmēχ-χ ajtēl tūlmānts* most tolvaj módjára lopott III. 119. | *Tūl-ūlttē χotā minēm χum, χotā minēm nē, paulā-lapēl ti mināst* aztán a valahová ment férfi, valahová ment nő falujaként im elment I. 71. | *Naj laχēl oayk joqmentēm* fejedelemasszonykép sétálgatok én, nőcske Kl. IV. 103. | *Xulax-kēpēl χulax jiw* (v. ö. -képpen) holló alakjában holló jön II. 295. | *N'ilā sāmā m ū s χ ē l ūilā votā ūnttuŋkwā ēri* négy szöglete szerint négy kártust kell állítani I. 70.

b) Nagyon gyakori a vogulban az ú. n. figura etymologica.*)

Kal tūlmēχ wāli s ū m il ōlā s ū m ē'im nöstény rozomák apró szökésével szököm tova III. 299. | *Porātā tujā-sāŋki ropil rop-laxti* tutaja tavaszi fekete récze vízi röptével röpül oda IV. 211. | *Sūplēy lūw jamēs v ā n t s ēl akw pā vāntawē* fiatal ló szép vezetése módjára vezetik föl az anyókát IV. 212. | *Pārtiy ū s ēl ū s ā s ilēm* deszkás kerítést ácsolok neked IV. 266. | *Nur jāni' moylēl ti moyēltāst* szíj nagy kötésével kötözték im meg II. 357. | *Sot cŋkhē māχētēl tēn te māχētēsχē* hét hófajd nevetésével nevetgélnek most ők K. III. 254. | *S'apēr āln sūniy jonχil jun jonχēn* finom ezüsttel való boldog játékodat benn játsszad III. 37. | *N'oxs-pojkēl pojkilēm* nyusztbőr imádsággal imádlak II. 12. | *Āuliy jaut aulā pīriy χārtχēn sārķēy sujil sujtilāli* a véges éj vége fias olyv visongó hangjával zengedezik III. 452. | *Ān akitājkā ūlmēl ajilmawēs* most bácsija, az öreg álomba merült II. 19. | *Kāsiy jēkwēl jēkwilawēm* vigasságos tánczczal tánczolnak előttem III. 147. | *Mōlēχ rētiy ūulil ūultēm χumnē* tot

*) Más ragokkal is: *Māstēr χum kāt-nakēl [sūirēpālēm] āwi at tawlēl-sakū puŋkχal tā'inė jānit s'ilā'ī āwi silēχlāli* a meszterember keze ízével ácsolt ajtónak öt pántdarabjā fogközväjó nagyságú szilánkkā megy szēt III. 407. | *N'elmā sam-pālā akw' solēn soltsaχā* nyelvét és felszemét egy nyársra felnyársalta II. 114.

ti jojtawšem egy minap hamis esküvel esküdött férfi jött im ott hozzám III. 439. | *Jāykem vōj šu űi y šu űil šu űta wēm* jeges zsír bő boldogságával boldogitanak engem III. 211. | *Sāt et posel šos-v āy kil v āy knu w űw* ha hét éjen át térdcsúszással csúsznánk II. 366.

c) Mértékhatározó: *Jāyem sātēm sis vorim ta kēm el ta jojtēs* atyám teremtette hájeröm oly mértékben jött im meg II. 148. | *Sāli-pos kēm el at minšēm* egy rénutazásnyi távolságra nem jutottam IV. 5. | *Ti jānit va il manērāi vinā aje in* ily nagy mértékben minek iszol pálinkát? 26. | *Ton sētep oštēl pal mānitau* az inczérna vastagságnyira szétfosztatik Kl. 119. || *Kwol jānitēl karjīmē ti sōltjāli* a ház egész terjedelmében morogva ugrál I. 49. | *Naykin jānitēl ti puűkiy žānt, sipiy žānt žumlē vārilen* egymagadban (magad nagyságával) ezen fejes, nyakas hadnak im mit is tehetsz? II. 145. | *Ujēn-pi palitēm tēl porjūlilen* állatod fia a milyen hosszú vagyok, olyat ugrom III. 153. | *Xūrēm ur pāy žwitēl jāmtuw-kwālžānā rāpē it* három hegy szélességében hányódnak kantárfék szíjjai IV. 144. | *Sat tal tūlitēl ulā niēmū žossizati* hét öl magasságra csapdos föl a tűz lángja I. 45.

d) Tekintethatározó. Azt fejezi ki, milyen szempontból állítunk valakiről valamit. Lehet, hogy ezek még az eredeti ablativusi jelentésből fejlődtek, mint a finnben: *Joutuisa jalalta* gyors a lábára. | *Muodoltaan ja koko vartalottaan ihana ja kaunis neito* külsejére és egész természetére nézve gyönyörű és szép leány Bud. 105.

Jautēl-nālēl kaperte it ijjal, nyállal ügyeskednek vala IV. 411. | *Tinēl lāptaytuy* árra nézve egyezkedni P. 235. | *Xassiy uj āw akwēl ul űultilālēn* mohlepte medvefejecskével ne esküdjettek III. 390. | *Tārmēl, māēl, vitēl, ulāl űulte im* égre, földre, vízre, tűzre esküszöm IV. 413. | *Amkām žum jānitakwēl kāt pāliy qter kāt-pālākēm nēl ajāy žum pikānēm nē ti pūjintawēm* magamat férfúi méltóságom szerint kezes hősnek fél kezeckéjénél fogva megfognak im apródlegényeim II. 28.

6. Okhatározó.

Nagy részük az eredeti jelentésből fejlődött, de némelyek társ- és eszközhatározóból is származhattak.

Rējy nārām rējyikwēl luwān voss űltjati meleg botosom erejénél (hevénél) fogva hadd gyarapodjék csontotok II. 430. | *Taw sařā jārēl tūw āli, tāl āli* az ő hajfonatának erejénél van nyár, van tél I. 40. | *Āi am žgsitem tēl maszajin* most az én segedelmemből öltözködtek. | *Rožtēm āmtēl žami ranlajtsēm* ijedtemben fölborulok IV. 242. | *Lū rājy sujil kūsēj-nē nāyž kēsē im* ló nyerítésének hangjával ébredék én föl gazdasszony IV.

28. | *Ēlēm-khols mäsne khgrät törēm-pi š él tokho té täuläzw pömt-wēs* így kezdett jelentkezni az ember öltözeke isteni bölcseségből K. I. 169. | *Nay värne guléntél mēnki kit žum au-kēm l'ülne patēmēn* a te dolgod miatt mi mindketten egyforma bajba esünk II. 303. | *Am ussam nē n a m t ē m t ē l a j ä s ē m* én bolond női eszemmel szöktem meg tőled IV. 26. | *Nan ma'il-jär ä nt él nē-žal, žum-žal tažapanē nē ul ross žantnūw* a ti melletek erejénél fogva nő között, férfi között botránkozttató nőt bár ne találánk II. 389. | *T ā ž k w ē l m ű l a t i* a tüzi moszattól porladoz III. 120.

Añ sat pēter voj žami taqlaxts ja pälä wōžil qumals a hét akó zsír kiömlött, a folyó tele zsírral folyt IV. 243. | *T'ilē bujra-se'it*: süpánánl šāli ālnél tož ta sāsžate'it erre énekelgetnek: szájaik, mintha tiszta ezüsttel, im akkép ömledeznek I. 39. | *Šämän luš-v ütél khajtēžē* szemei könnyekkel omlanak P. 235. | *N'olēm kēlpél šurri* orrom vérrel (vértől) csurog 9. | *Jämēs ä t él pāši* jó szaggal illatozik Kl. 106. — V. ö. a magyarban: *Ázik orczája sirással* Fal. B. E. 61.

7. Időhatározó.

Ezek is a társhatározóból fejlődtek, a mennyiben a cselekvés együtt történik az időfolyással.

T'ül tārēm-nūpél ta minēs avval az ég felé ment I. 1. | *T'il vit-žul ātim, vōr-uj ātim* immár nincs vízi hal, nincs erdei állat I. 73. | *Tit ān ä lt t él j ű w ta t ā w s ē t* ezen eset után (ezükkel) im hazaeveztek III. 457. | *Puwásēu qr-khān āž-pārēl* fűjjunk rá mind-egyikünk egyszer T. IV. 354. | *Okw' - mät - š it t él Khāis pūrēi nēilēsei* egyszer csak Khaisznak fiai elötünnek P. III. 525. | *Añšuz-kh olēt ä t t él kēnsož žänti* az öreg kijár minden nap vadászni K. I. 168. | *Ītil ä t t él tēt ōli* esténként itt van K. 208. | *Nāžēr khōlkhé žitēl ä t t él khwātē kwāliläžw tē pōmstēt* a király népe éjjelenként elveszni kezdett K. 207. | *Iläl toqlēl minēn, pāräl tužil žiun* oda télen mépsz, vissza nyáron jössz Kl. IV. 317. | *Am sāt-kēmél jū ti jožte'im* én egy hét mulva majd haza megyek I. 4. | *Jämēs jārēn minnē ma t ä t t él žalä žālēs*: jó atyád, a mióta elment, híre veszett IV. 150.

A magyarban is: *Elig beszélik el ezt a varjak, avval elrepülnek* Népk. III. 321. | *Virradattal visszatérjünk a csapattal* Ar.: Rege a csod. | *Minden éjjel számot adnak u. a.* | *És ha talán Toldit soha meg ne lássa, beállhat idővel szíve gyógyulása* Ar. T. Sz. V: 93. | *Kies ősszel, délutánként a sétát úgy kedvelem* Gyul.: Költ.¹ 261.

Névutók (a helyi eredetűek is): *Khūrēm-täl-vuor-pupi vūsät-kän jožtmät-vuil viš ōter Nōm-Tōrēm jārētän soüt soätēž rēi' a jžēs* a Három-ölnyi-erdei-bálvány városába a mint megérke-

zett az ifjabb fejedelembős, N. atyához hét hétig tartó hőségért kiáltott föl K. II. 224. | *Man juw jojtneuw ka stél akw' süntép sät kënäs raután* míg mi visszaérkezünk, egy százú hét üst (bozasört) főzz I. 94. | *T'elpä joajkép mäntey soqt artä minné mäntél äm tuñsilem* egy telő hold kerek hete idejének elteltéig állom én (az utat) Kl. IV. 133. | *Tarémšiskwé tén ölnätén-khw qstél téné khq-rél pojërtésé* az istenke egész életük hosszára megajándékozta őket ennivalóval K. I. 167. | *Am zolit žatél tär mël us jojtälale'im* én holnapi nap tájt megyek csak majd el II. 245.

VI. A -nét-ragos határozók.

Az egyetlen viszonyrag a vogulban, a mely speciálisabb körülmény kifejezésére szolgál, a társ határozó jelölésére. Sajátságos módon csupán a tavaí nyelvjárásban maradt meg. A mi eredetét illeti, úgy látszik a két loc. rag összetétele, az -n és -t-é, s teljes mása a magyar, szintén csak egyes nyelvjárásokban előforduló -nott, -nitt ragoknak.

Nītínét äki jojtést tän khulän-pāžen az ő házukhoz eljött nejével az anyósa T. IV. 368. | *Tū-čout ti tō khoró-pāxt ālné kharpénét ilpēju aičüst* abban az időben ezen tavat a szélén álló ligettel együtt szentnek tartották T. IV. 408.

Kapcsol azonos mondatrészeket is: *Cerkétuét patqlez ukín kharátajtlet* padló és tetőzet egybe néz T. IV. 403. | *Nínét khom qš kaptärü toulémlest* a nő és férje megint galamb alakjában röpültek tova T. IV. 366. | *Šimél vār-khqlnät khansáj vār khqlnà šoňghás* a fekete erdő közébe, a tarka erdő közébe ugrott el T. IV. 322.

Sajátságos használata számneveknél: *Šax khörmannat kizrel sōstú ti sárt-kholnál* mind a hárman viselősek (hassal) lettek ezen csukahaltól T. IV. 351. | *Tiř qloň šax khörmannat äčäl šové* ha itt maradunk, mindhármunkra halál jön IV. 355.

BEKE ÖDÖN.